

ЕЛЕКТРОННЕ ГОЛОСУВАННЯ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЗАПРОВАДЖЕННЯ

ELECTRONIC VOTING: PROBLEMS AND PROSPECTS OF IMPLEMENTATION

Стогова О.В., к.політ.н.,
доцент кафедри фундаментальної юриспруденції
та конституційного права
Сумський державний університет

Мурач Д.В., студент II курсу
Навчально-науковий інститут права
Сумського державного університету

Стаття присвячена висвітленню однієї з актуальних теоретико-методологічних проблем вітчизняного та зарубіжного права – запровадження електронного голосування. Предметом дослідження є правове забезпечення реалізації такої моделі виборів. Наведено сучасні погляди вчених щодо доцільності запровадження моделі електронного голосування. Аргументована важливість дослідження цієї тематики та проаналізовано досвід зарубіжних країн. У статті зазначені можливі ризики, пов'язані із функціонуванням системи електронного голосування, та запропоновані шляхи їх подолання. Проаналізовано теоретичні основи запровадження електронного голосування в законодавство України.

У дослідженні розглядаються необхідність і можливість введення електронного голосування як більш зручного і захищеного виду голосування не лише в Україні, а й взагалі у світі. Автори здійснюють аналіз фактичних переваг електронного голосування, виходячи з його значущості для сучасної демократії. Розглядаються різні моделі запровадження, налаштування й подальшого використання електронного голосування. У статті наведено аналіз основних факторів, що викликають перехід до електронного голосування в сучасному світі, та проблеми, що перешкоджають його запровадженню, насамперед проблема людського та машинного фактору. Надано авторські ідеї щодо вирішення цих проблем. Досліджено основні мотиви запровадження подібної моделі голосування, а саме збільшення виборчої активності молоді.

У роботі надано критичну оцінку з приводу ефективності та раціональності основних положень Закону України «Про народовладдя через всеукраїнський референдум» щодо запровадження технології електронного голосування в Україні. Приділяється увага тому факту, що цей закон визначає правові засади здійснення народного волевиявлення через всеукраїнський референдум, його організацію та порядок проведення не тільки в традиційному варіанті, а й з використанням digital-технологій. Автори акцентують увагу на недоліку прийнятого закону, а саме на його поверхневому регулюванні питання проведення електронного голосування. Фактично ми дійшли висновку, що закон лише формально дозволяє проведення такого виду голосування, а не детально регламентує його процесуальні та практичні сторони.

Ключові слова: виборче право, голосування, digital-технології в політико-правовому житті, електронне голосування.

The paper is devoted to highlighting one of the topical theoretical and methodological problems of domestic and foreign law – the issue of introducing electronic voting.

The subject of the research is the legal support for the implementation of such an election model. The modern views of scholars on the advisability of introducing an electronic voting model have been provided. The importance of studying this topic has been argued and the experience of foreign countries has been investigated. The paper indicates the possible risks associated with functioning of the electronic voting system and suggests ways to overcome them. The theoretical foundations of the introduction of electronic voting into the legislation of Ukraine have been analyzed.

The study examines the need for and the possibility of introducing electronic voting as a more convenient and secure form of voting not only in Ukraine, but in the world in general. The authors analyze the actual benefits of electronic voting based on its relevance for modern democracy. Various models proposed by researchers on the introduction, configuration, and further use of electronic voting are considered. The paper provides an analysis of the main factors causing the transition to electronic voting in the modern world and the problems that hinder its implementation, first of all, the problem of the human and machine factor. The author's ideas as for solving these problems have been provided. The main motives for introducing such a voting model, namely, an increase in the electoral activity of young people, have been investigated.

The paper provided a critical assessment of the effectiveness and rationality of the main provisions of the Law of Ukraine "On People's Later through an All-Ukrainian Referendum" on the introduction of electronic voting technology in Ukraine. Attention is given to the fact that this law defines the legal principles of the implementation of the national will of the All-Ukrainian referendum, its organization, and the procedure for conducting not only in a traditional version but also with the use of digital technologies. The authors emphasize the disadvantage of the adopted law, namely on its superficial regulation of the issue of electronic voting. In fact, we came to the conclusion that the law only formally allows for this type of voting, and in detail regulates its procedural and practical aspects.

Key words: elective franchise, voting, digital technologies in political and legal life, electronic voting.

Постановка проблеми. Тематика статті є доволі новою для України та світу взагалі. З огляду на стрімкий розвиток кібернетики, інформаційних технологій, питання запровадження електронної моделі голосування набуває особливої актуальності. У зарубіжній практиці відсутня єдність поглядів щодо запровадження електронного голосування, тому розглянемо існуючі підходи. Електронне голосування не набуло нормативного забезпечення у вітчизняному законодавстві, тому правове регулювання цієї моделі голосування потребує подальшого дослідження.

Аналіз останніх досліджень. Дослідженням цієї проблеми займалися: С.В. Фоміна [1], М. Смокович [2], Н.В. Грицяк, С.Г. Соловйов [3], А.М. Готун [5] Я. Турчин [6] та інші.

Не вирішені раніше проблеми. Запровадження електронного голосування є, на перший погляд, дуже прогресивною ідеєю, проте реалізація такої моделі голосування

в Україні має низку ризиків. Прогалиною в національному законодавстві залишається правове забезпечення електронного голосування. Тому актуальним є вивчення досвіду зарубіжних країн та аналіз можливості запровадження електронного голосування в Україні.

Метою статті є дослідження проблем правового забезпечення запровадження в Україні моделі електронного голосування.

Виклад основного матеріалу. Людство досягло доволі значущих результатів у сфері інформаційних технологій та кібернетики. З огляду на це, існує можливість і нагальна необхідність застосування новітніх технологій у всіх сферах суспільного життя, у тому числі у виборчій сфері.

Щодо змісту поняття «голосування», то варто зазначити, що в національному законодавстві відсутнє глумлення цієї дефініції. Так, С.В. Фоміна трактує голосування як стадію виборчого процесу, у межах якої суб'єкти

наділені електоральною правосуб'єктністю реалізовувати активне виборче право, здійснюють волевиявлення під час формування органів державної влади чи органів місцевого самоврядування в межах і в порядку процедур, визначених виборчим законодавством [1, с. 194].

Стадію виборчого процесу голосування необхідно вважати найбільш відповідальною та корупційно-ризиковою стадією реалізації демократії. Саме на цій стадії відбувається «розв'язка» всієї виборчої компанії [1, с. 189]. А сам факт проведення виборів у державі, як зазначає М. Смокович, є практичним проявом демократії в суспільстві [2, с. 37].

Н.В. Грицяк та С.Г. Соловійов розглядають поняття «електронна демократія» у двох сенсах. Е-демократія у вузькому розумінні передбачає застосування ІКТ для забезпечення (електронного супроводу) прав громадян. У цьому разі змінюється лише технологічний бік подання заяв, звернень, запитів органам влади від імені громадян. Тобто, використовуючи своє законне право на отримання певної довідки, громадянин може звернутися до інстанції письмово, а може, наприклад, користуючись електронною поштою. Е-демократія у широкому розумінні передбачає залучення громади за допомогою сучасних інформаційних технологій до вирішення різноманітних суспільно-політичних завдань. Саме в цьому розрізі ми й розглядатимемо електронну демократію [3, с. 5].

Саме електронне голосування як основний прояв електронної демократії є вкрай новою темою для українського права. Основним нормативно-правовим документом, що регламентує систему електронного голосування в Україні, є Концепція «Запровадження системи електронного голосування в Україні» від 10.06.2011 року № 8656 [4].

Вважається, що запровадження цієї Концепції дасть змогу значно покращити традиційну модель голосування шляхом надання виборцям можливості:

- проголосувати дистанційно, тобто відвідання виборчої дільниці для виборців стає необов'язковим, що суттєво знижує ризики тиску на особисте волевиявлення громадянина і підвищує достовірність його особистого вибору;

- забезпечити можливість проведення голосувань протягом декількох днів, оскільки стає технічно можливим здійснити надійний захист від несанкціонованого втручання в систему голосування, а тому не обов'язково призначати єдиний день голосування. Це може бути і тиждень, і два. Визначатися має тільки перший та останній дні та часи здійснення процедури електронного голосування, що дає змогу створити комфортні умови виборцю, якому не потрібно долати відстань до виборчої дільниці, залишати місце роботи, оскільки він має можливість за допомогою електронної системи проголосувати через мережу Інтернет, мобільний телефон, інші електронні інформаційні пристрої;

- уникнути таких явищ, як підробка бюлетенів (внаслідок використання їх електронних образів, справжність яких може гарантуватися цифровим підписом виборців або біометричними даними), фотографування порохіваних бюлетенів, їх спотворення з метою зробити фіктивними та багато чого іншого [4].

Зазначені характеристики, безсумнівно, є перевагами такого виду голосування, проте, на наш погляд, у Концепції не враховано низку аспектів. З приводу можливості проголосувати дистанційно варто зазначити, що Концепція передбачає не абсолютний перехід на дистанційне голосування, а так звану «паралельну» систему, що передбачає і можливість традиційного голосування.

Основним мотивом запровадження дистанційного голосування є залучення політично пасивної молоді до виборчого процесу. Таким чином, нововведення розраховане насамперед на молоде покоління українців. Але наявність дистанційного способу голосування не гарантує автоматично значного збільшення кількості голосуючих (як це очікується), крім того, технологія дистанційного

електронного голосування може бути більш ризикованою, ніж традиційна. З приводу першого аспекту спрощення процедури голосування само по собі не може продукувати у пасивно налаштованій молоді проявів громадянської активності, у чому і полягає основна проблема. Так, це однозначно має збільшити кількість виборців, проте не гарантує значний приріст. Як вихід можна запропонувати законодавче закріплення обов'язку голосувати.

Серед можливих ризиків електронного голосування дослідники виділяють вразливість комп'ютерних систем (віруси, хакерські атаки тощо); недовіру значної частини населення до технології електронного голосування; можливість маніпуляцій та стороннього втручання у результати волевиявлення; відсутність можливості отримати докази про правопорушення у разі підозри у фальсифікації та, відповідно, ефективно оскаржити правопорушення; значну вартість технології на етапі впровадження; недоступність Інтернету для значної частини населення; відсутність чи низький рівень комп'ютерної грамотності певних категорій громадян; збільшення «цифрового розриву» суспільства [5].

Вразливість комп'ютерних систем є проблемою, подібною до проблеми людського фактору під час традиційного голосування (мається на увазі корупція). Проте сучасні здобутки в галузі кібербезпеки та шифрування дають змогу подолати проблему вразливості сервісних систем. Недовіра значної частини населення до такого виду виборів, недоступність інтернету, а також низька комп'ютерна грамотність населення є проблемами виключно у разі одинарної системи виборів. Але йдеться про можливість людей за бажанням голосувати і за традиційною технологією. З приводу використання досвіду зарубіжних країн можна зазначити, що в Естонії проблему низької комп'ютерної грамотності вирішили за допомогою введення урядом проекту «Будемо разом», де всім охочим пропонувалося на безоплатній основі пройти курси комп'ютерної грамотності [6]. Як наслідок, на парламентських виборах в Естонії 2007 р. через Інтернет проголосували тільки 30 тисяч естонців, у 2011 р. – 140 тисяч, а в 2015 р. – понад 170 тисяч осіб [9].

Електронне голосування, на наш погляд, повинно мати два способи реалізації. По-перше, це голосування за допомогою використання мережі Інтернет. А по-друге, голосування за допомогою певного технічного засобу, але на виборчій дільниці.

Схожої думки дотримується і А. Сопуєв, який виділяє два типи інформаційних систем, які застосовуються для реалізації стаціонарного електронного голосування:

1. Інформаційні системи оптичного сканування бюлетенів, які є поєднанням традиційного та електронного голосування. Вони передбачають наявність на дільниці електронних комплексів, які складаються зі скануючого пристрою та урни, яка знаходиться під ним. Виборець заповняє паперовий бюлетень і опускає його в урну крізь скануючий пристрій. Сканер зчитує голос, однак результати отримуються лише після закінчення голосування, як правило, у вигляді роздрукованого протоколу [7, с. 197–198]. На нашу думку, запровадження такої системи голосування нівелює всі переваги відмови від паперової форми голосування, тому зазначена модель оптичного сканування бюлетенів не має бути запроваджена в Україні.

2. Інформаційні системи прямого запису голосів. Передбачають наявність на дільницях електронних комплексів, які дають змогу виборцям проголосувати за допомогою сенсорних екранів чи механічних кнопок. За таких систем паперові бюлетені відсутні, результати голосування накопичуються на спеціальних носіях. Часто системи прямого запису голосів під'єднані до електронної мережі та можуть одразу передавати дані до електронного центру, який знаходиться у виборчій комісії вищого рівня, для звірки і підрахунку [7, с. 199].

Ми погоджуємося із думкою А. Сопуєва та пропонуємо дещо вдосконалити інформаційні системи прямого запису голосів. Під час місцевих виборів 2020 року в Україні запровадили технологію попередження правопорушень під час виборчого процесу, що використовує месенджер «Telegram». Чат-бот допоможе визначити такі види порушень, як:

- підкуп виборців або комісії;
- фінансування агітації;
- ведення агітації;
- перешкоджання волевиявленню [8].

До цих можливостей можна додати функцію незалежної перевірки голосу. Людина, яка проголосувала, відправляє до цього бота фото або скріншот свого заповненого бюлетеня для проведення незалежного паралельного підрахунку, що дасть змогу зменшити ризик фальсифікації результатів.

Доволі ефективним є механізм електронного голосування в Естонії. Голосування через Інтернет в Естонії проходить у період дострокового голосування (від шести до чотирьох днів до дня виборів). Виборці можуть змінити свій електронний голос необмежену кількість разів, закріпивши остаточний голос. Це також можливо для тих, хто голосує через Інтернет на виборчих дільницях під час дострокового голосування. У день виборів змінити або анулювати відданий голос неможливо. Подібні технології дають змогу забезпечити максимальну справедливість та свободу громадян під час виборів. Однією із ключових особливостей є анонімність та можливість голосувати людям, як за станом здоров'я не можуть зробити це за «класичною» технологією [9, с. 80]. Цей досвід може бути імплементовано в Україні.

Невирішеним залишається питання ідентифікації особистості під час подібного голосування. Для вирішення цієї проблеми ми можемо запропонувати додати до функцій ід-картки особи можливість виступати ідентифікатором під час виборів. За відсутності такого документу особа може або отримати ід-картку, або додати спеціальне сканування паспортів старого зразка. Щодо ідентифікації особи через інтернет-голосування, то тут без ід-картки не обійтись. Картка може виступати і як ідентифікатор, і як прив'язка до засобів комунікації (номера телефону, електронної пошти). Взаємозв'язок між ними може бути

доволі ефективним. Вказуючи дані своєї ід-картки на спеціальному інтернет-ресурсі, особа отримує повідомлення про підтвердження входу нею у мережу. Для підтвердження їй необхідно ввести спеціально регенерований для особи пароль.

Актуальність дослідження підтверджено прийняттям Верховною Радою України 26 січня 2021 року Закону України «Про народовладдя через всеукраїнський референдум» [10]. Законом встановлено, що електронне голосування буде запроваджене лише після набрання чинності законом щодо застосування інноваційних технологій з електронного (машинного) голосування. Виходячи зі змісту прийнятого закону, незрозуміло залишається технологія реалізації електронного голосування в Україні. Законодавець прямо не зазначає модель електронного голосування, що має бути реалізована в Україні: чи це будуть спеціальні машини-термінали для голосування на дільницях, чи це буде голосування вдома за допомогою персонального комп'ютера через спеціалізований сайт, чи Міністерство цифрових технологій створить окремий додаток для цього. Прийняття цього закону формально легалізує електронне голосування, концептуальні проблеми запровадження та підтримки подібної технології не розглядаються.

Висновки. Концепція електронного голосування, без сумніву, є проявом електронної демократії, що передбачає імплементацію новітніх інформаційних технологій до виборчого процесу. Проте саме запровадження технології електронного голосування є неоднозначним. З одного боку, це великий крок у майбутнє, що дасть змогу подолати значну кількість недоліків традиційної моделі голосування, таких як підробка бюлетенів, підкуп комісії, відносно висока вартість проведення виборів, значна тривалість виборчого процесу тощо. Але, з іншого боку, електронне голосування має низку недоліків, до яких можна віднести проблему реалізації, низький рівень комп'ютерної грамотності населення України, відсутність гарантії підвищення рівня активності виборців. Порівнюючи електронне голосування із традиційним, ми дійшли висновку, що ця модель має більше позитивних моментів. Тим самим актуалізується питання подальшого наукового розроблення правового забезпечення запровадження електронного голосування в Україні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Фоміна С.В. Поняття та ознаки голосування як стадії виборчого процесу в зарубіжних країнах. Збірник наукових праць ХНПУ імені Сковороди «Право». 2012. № 19. С. 188–195.
2. Смокович М. Вибори як інститут забезпечення демократії в Україні. *Юридична Україна*. 2014. № 11. С. 37–45.
3. Грицяк Н.В., Соловійов С.Г. Електронна демократія як механізм політичної взаємодії: навч.-метод. рек. Київ: НАДУ. 2013. 44 с. URL: http://academy.gov.ua/NMKD/library_nadu/Monografiy/c25fded6-553e-4264-8a5e-3a14cea16bfc.pdf
4. Концепція «Запровадження системи електронного голосування в Україні»: Проект Закону України від 10.06.2011 року. № 8656. URL: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=40636&pf35401=194626> (дата звернення: 23.12.2020).
5. Готун А.М. Використання нових інформаційних технологій у виборчому процесі: світовий досвід і практика застосування в Україні. *Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка*. Київ: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2008. С. 52–57.
6. Турчин Я. Світовий досвід у реалізації концептуальних засад електронного голосування. *Гілея: науковий вісник*. 2013. № 73. С. 308–321.
7. Сопуєв А.А. «Автоматизация избирательных процессов в Кыргызской Республике». *Наука и новые технологии*. 2014. № 2. С. 197–205.
8. МВС запустило чат-бот «Вибори-2020» для забезпечення прозорого виборчого процесу. Єдиний портал органів системи МВС України. 2020. URL: https://mvs.gov.ua/ua/news/35048_MVS_zapuska_chat_bot_Vibori_2020_dlya_zabezpechennya_prozorogo_viborchoho_procusu.htm
9. Мурач Д.В. Електронні вибори як прояв сучасної демократії. *Реформування правової системи в контексті євроінтеграційних процесів*: матеріали IV міжнародн. каук.-практ. конф. : у 2-х ч. (м. Суми, 21–22 травня 2020 р.). Суми : СумДУ, 2020. Ч.1. С. 78–81.
10. Про народовладдя через всеукраїнський референдум: проект Закону України. № 3612 від 09.06.2020 року. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=69060